

ГАЛУЗЕВА СПРЯМОВАНІСТЬ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

©2021 БІЛЕНКО Д. В., КАЛЯЗИНА В. А.

УДК 330.322.16
JEL: L32; G31; O38

Біленко Д. В., Калязіна В. А. Галузева спрямованість державно-приватного партнерства в Україні: проблеми та перспективи

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів державно-приватного партнерства в Україні на основі дослідження світового досвіду й особливостей упровадження проєктів державно-приватного партнерства в Україні. У статті наведено статистику розподілу угод державно-приватного партнерства за сферами виконання й обсягом інвестицій в розвинутих європейських країнах і країнах, що розвиваються, а також статистику із розподілу інвестицій за угодами державно-приватного партнерства за сферами виконання в Україні. Зроблено висновок, що характерним для проєктів державно-приватного партнерства є те, що кількість укладених угод не обов'язково має збігатися із обсягом інвестування. Аналіз світового досвіду використання механізмів державно-приватного партнерства в країнах, які дійшли до вищого етапу розвитку в цьому питанні (до таких віднесено Велику Британію, Францію, Іспанію, США та Канаду), дозволило виявити найбільш успішні напрями його реалізації. Так, одними із найважливіших напрямів державно-приватного партнерства, що визначено зазначеними державами як пріоритетні, є будівництво автомобільних доріг і соціальні об'єкти інфраструктури. Аналіз чинного законодавства України довів, що державне управління галузевою спрямованістю державно-приватним партнерством є відсутнім, що підтверджує неспроможність держави до вирішення проблем соціально-економічного розвитку за допомогою цього інструментарію. Аналіз кожного із пріоритетних напрямів державно-приватного партнерства, важливість упровадження яких уже доведено на прикладі розвинутих країн світу, демонструє наявність перешкод, передусім законодавчого характеру, що тягнуть за собою інші проблеми.

Ключові слова: державно-приватні проєкти, галузева спрямованість, пріоритетні напрями, інвестиції, світовий досвід.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Біленко Дар'я Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри публічних фінансів, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, Ірпінь, 08201, Україна)

E-mail: belenkodaria1@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6220-8101>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212105608>

Калязіна Вікторія Андріївна – магістрантка, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, Ірпінь, 08201, Україна)

E-mail: Kaliazina.vivika@gmail.com

UDC 330.322.16
JEL: L32; G31; O38

Bilenko D. V., Kaliuzina V. A. Sectoral Orientedness of Public-Private Partnership in Ukraine: The Problems and Prospects

The article is aimed at identifying the priority directions of public-private partnership in Ukraine on the basis of research of world experience and peculiarities of implementation of public-private partnership projects in Ukraine. The article provides statistics on the distribution of public-private partnership agreements by areas of implementation and volume of investment in both the developed European countries and the developing countries, as well as statistics on the distribution of investments under public-private partnership agreements by areas of implementation in Ukraine. It is concluded that it is characteristic of public-private partnership projects that the number of concluded agreements does not necessarily have to coincide with the amount of investment. The analysis of the world experience in the use of public-private partnership mechanisms in the countries that have reached the highest stage of development as to the considered matter (these include the UK, France, Spain, the USA and Canada), helped to identify the most successful directions of its implementation. Thus, one of the most important directions of public-private partnership, which is defined by the mentioned countries as priorities, are the construction of highways and social infrastructure objects. The analysis of the current legislation of Ukraine proved absence of a government administration of the sectoral orientedness of public-private partnership, which confirms the inability of the State to solve the problems of socioeconomic development with the use of this instrumentarium. The analysis of each of the priority directions of public-private partnership, the importance of which has already been proved on the example of developed countries of the world, demonstrates the presence of obstacles, primarily of a legislative nature, that entail other problems.

Keywords: public-private projects, sectoral orientedness, priority directions, investments, world experience.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Bilenko Darya V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Public Finance, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universytetska Str., Irpin, 08201, Ukraine)

E-mail: belenkodaria1@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6220-8101>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212105608>

Kaliuzina Viktoriia A. – Graduate Student, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universytetska Str., Irpin, 08201, Ukraine)

E-mail: Kaliuzina.vivika@gmail.com

Першорядною умовою економічного розвитку держави є інвестиції. Кризові явища у світовій економіці, що спричинені пандемією коронавірусу, негативно вплинули на обсяги надходження інвестицій як в Україні, так і в усьому світі. В умовах змушеного скорочення капіталовкладень з боку приватних компаній завдання нейтралізації негативного впливу кризових явищ повинен взяти на себе уряд за рахунок збільшення власних витрат, що в умовах зростання соціального навантаження потребує впровадження нових форм партнерства між державою та приватним бізнесом у сферах, які мають важливе соціально-економічне значення. В Україні активізація інвестиційної діяльності може бути забезпечена за рахунок підвищення рівня розвитку фінансової системи, впровадження підходів до акумуляції та розміщення фінансових ресурсів, що потребує вдосконалення механізмів розвитку державно-приватного партнерства (ДПП).

В Україні на сьогоднішній день є відсутніми пріоритети державної політики, які б дозволяли ефективно та обґрунтовано визначати проекти для їх подальшої реалізації [1]. Так, аналіз чинного законодавства, зокрема Закону України «Про державно-приватне партнерство» [2] взагалі не передбачає використання критеріїв і порядку визначення доцільності реалізації проекту ДПП як пріоритетну мету економічного та соціального розвитку в Україні.

Питаннями державно-приватного партнерства та напрямками його вдосконалення займалися такі вчені, як Біла І. С., Квітка С. А., Круглов В. В., Малін О. А. та інші. У більшості робіт основну увагу приділено або аналізу загального стану та структури джерел фінансування проектів державно-приватного партнерства в Україні, або дослідженню світового досвіду щодо пріоритетних напрямів ДПП.

Метою даної статті є визначення пріоритетних напрямів державно-приватного партнерства в Україні на основі дослідження світового досвіду й особливостей впровадження проектів ДПП в Україні.

На сучасному етапі економічного розвитку перед Україною постало першочергове питання переходу до ефективного функціонування ринкової економіки на інвестиційних засадах. Ефективна державна інвестиційна політика є гарантією прискорення темпів економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності країни та зміцнення її позицій на міжнародній арені. Розбудова конкурентоспроможної економіки потребує значних фінансових ресурсів при умові невизначеної прибутковості їх використання та довгострокового терміну окупності, що є вкрай ризикованим для інвесторів і потребує активної підтримки з боку держави. Одним зі способів вирішення соціальних, економічних, технічних та екологічних завдань, які мають загальносуспільне значення, є залучення державою приватного бізнесу до інвестиційних проектів.

Галузева спрямованість державно-приватного партнерства є важливим показником, за яким держава досягає суспільно важливих цілей. У розвинутих країнах світу (США, Канада, країни Західної Європи, Австралія та деякі країни Азії) домінує соціальна спрямованість. Зокрема, у країнах ЄС найбільше договорів ДПП у 2019 р. було складено у сфері освіти (близько 280), транспорту (близько 230) та охорони здоров'я (близько 200), найменше – у сфері суспільних послуг (близько 30), в інших сферах – від 55 до 80 [3; 4].

Характерним для проектів ДПП є те, що кількість укладених угод не обов'язково має збігатися із обсягом інвестування. Наприклад, найбільший обсяг фінансування було спрямовано в транспортну галузь (майже 115 млрд євро за період, що аналізується), набагато менше – в охорону здоров'я й освіту (близько 35 млрд євро та 25 млрд євро відповідно), у навколишнє середовище – 14 млрд євро, в інші сфери – від 3 млрд євро до 6 млрд євро [3; 4].

У країнах Європи, Азії та Латинської Америки, що розвиваються (загалом 65 країн), структура розподілу угод ДПП як за сферами виконання, так і за інвестиціями дещо відрізняється. Так, більше 2000 проектів ДПП реалізовано в електроенергетичній галузі, з метою будівництва автомобільних доріг укладено 450 договорів ДПП, портів – 140 договорів, аеропортів – більше 50 договорів ДПП, у сфері ЖКГ: водопостачання та водовідведення – більше 300 договорів, газовидобування – більше 80 договорів, а найменше договорів ДПП укладено у сфері інформаційно-комунікаційних технологій – близько 30, в інших галузях було укладено незначну кількість угод з ДПП. Найбільше інвестицій за угодами ДПП за сферами виконання в країнах, що розвиваються, спрямовано на електроенергетику (майже 55% від загального обсягу інвестицій), будівництво автодоріг (близько 20% від загального обсягу інвестицій) та аеропортів (10% від загального обсягу інвестицій), в інші сфери ДПП – по 3–4% капіталовкладень від загального обсягу [3; 4].

В Україні найбільше угод укладено у сфері збору, очищення та розподілу води (13 договорів, 6 із яких – у Миколаївській області); із виробництва, транспортування та постачання тепла та розподілу і постачання природного газу – 7 договорів ДПП, 3 із яких – у Запорізькій області); у галузі транспорту, зокрема будівництва та експлуатації автодоріг, залізниць, мостів та інфраструктури морських і річкових портів та аеропортів, – 6 угод. У галузі електроенергії та поводження з відходами було укладено 3 та 1 договір відповідно. Отже, у сфері ЖКГ на 01.01.2021 р. в Україні укладено майже 60% від усіх договорів ДПП. У соціальній сфері (охорона здоров'я) – 2 договори ДПП, у туризмі – 4, в інших сферах – 3. Зазначений розподіл наведено на *рис. 1*.

Рис. 1. Розподіл інвестицій за угодами ДПП за сферами виконання в Україні станом на 01.01.2021 р.

Джерело: узагальнено за [5].

Галузева спрямованість ДПП визначається державною підтримкою певного типу ДПП або в певній галузі, або в певному напрямку. Під час відбору та підготовки ДПП спеціально уповноважені органи державного управління лобюють певні сектори економіки, для яких ДПП визнано найбільш доцільним з точки зору досягнення цілей економічного або соціального розвитку, або які визнані найбільш успішними з точки зору світового досвіду [3].

Більшість країн у сучасному світі, до яких можна віднести країни Східної Європи, пострадянські країни та країни Латинської Америки, знаходяться на першому етапі розвитку ДПП, якому притаманно визначення та введення в обіг термінології й викремлення першочергових проектів. На другому етапі розробляється відповідна нормативно-правова база та готуються методологічні посібники з оцінки ефективності проектів ДПП, а також формується база проектів ДПП. На зазначеному етапі знаходяться всі країни Євросоюзу, США, Канада й Японія. На третьому етапі розвитку ДПП, як правило, більшість правових прогалин, що заважали розвитку ДПП, уже ліквідовано, а бюджет країни має неухильну тенденцію до поповнення за рахунок надходження інвестицій за проектами ДПП. До третього етапу розвитку ДПП дійшли Велика Британія, Австралія, Південна Корея та Ірландія [6; 7, с. 128].

Маючи вичерпні характерні ознаки ДПП та опис основних етапів його становлення, доцільно використовувати той світовий досвід, який дозволив розвинути ДПП до 3 рівня. Як зазначають автори [6; 7], це можливо, якщо цільові орієнтири приватного та державного партнерів збігаються.

Аналіз світового досвіду використання механізмів ДПП дозволяє виявити найбільш успішні напрями його реалізації. У більшості країн світу визначено пріоритетні напрями ДПП. Розглянемо досвід таких країн, як Велика Британія, Франція й Іспанія, які разом охоплюють близько 70% усього європейського

ринку ДПП. Протягом 1990–2011 рр. Велика Британія реалізувала майже дві третини проектів ДПП, лише у 2011 р. на перше місце вийшла Франція, а на 3 місці традиційно знаходиться Іспанія.

Пріоритетним напрямком реалізації ДПП для Великої Британії є всі соціальні об'єкти інфраструктури (школи, лікарні, в'язниці), оборонні об'єкти, автомобільні дороги та будівництво очисних споруд. Для Франції пріоритетними напрямками ДПП є транспорт, автомобільні дороги та туризм. Для Іспанії – платні автомобільні дороги та системи життєзабезпечення міст. Досвід Канади та США свідчить, що пріоритетним напрямом ДПП у цих країнах є об'єкти соціальної інфраструктури, автомобільні дороги, захист навколишнього середовища та водні ресурси. У Канаді додатково до перерахованих у пріоритеті оборонні об'єкти й очисні споруди, а в США – інформаційні технології, цифровізація та громадський житловий сектор [3, с. 6]. Узагальнений досвід цих країн наведено в *табл. 1*.

Як можна бачити з *табл. 1*, одним із найважливіших напрямів ДПП, що визначено державою як пріоритетний, є будівництво автомобільних доріг і соціальні об'єкти інфраструктури.

Відповідно до п. 1 ст. 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство» [2] до сфер застосування ДПП можна віднести майже всі існуючі види економічної діяльності (15 напрямів), а відповідно до п. 2 ст. 4 цього ж Закону «...за рішенням державного партнера державно-приватне партнерство може застосовуватися в інших сферах діяльності, які передбачають надання суспільно значущих послуг, крім видів господарської діяльності, які відповідно до закону дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям...».

Отже, як можна бачити з дослідження світового досвіду зі встановлення пріоритетних напрямів ДПП і проведеного аналізу чинного українського законодавства, державне управління галузевою спрямованістю ДПП є відсутнім, що, з одного боку, підтверджує неспроможність держави до вирішення проблем соціально-економічного розвитку за допомогою ДПП, а, з іншого боку, дає можливість бізнесу визначати для себе нові шляхи та ресурси для вирішення соціально-економічних проблем на основі партнерства. За цих умов доцільним є використання як пріоритетних тих напрямків ДПП, які зарекомендували себе в розвинутих країнах світу. Такий підхід до використання прикладів країн, що дійшли до вищого ступеня розвитку ДПП, дозволить уникнути помилок реалізації механізму ДПП в Україні.

До таких напрямків можна віднести будівництво автомобільних доріг і соціальні об'єкти інфраструктури.

В Україні започатковано програму ДПП у дорожній галузі, згідно з якою планується долучити

Пріоритетні напрямки ДПП в розвинутих країнах світу

Країна \ Напрямок ДПП	Соціальні об'єкти	Оборонні об'єкти	Автомобільні дороги	Будівництво очисних споруд	Системи життєзабезпечення міст	Захист навколишнього середовища	Інформаційні технології	Житловий сектор	Туризм
Велика Британія	+	+	+	+					
Франція			+						+
Іспанія			+		+				
США	+		+			+	+	+	
Канада	+	+	+	+		+			

Джерело: узагальнено за [3].

2 млрд дол. США початкових інвестицій на будівництво 1,4 тис. км доріг у 10 українських областях [8].

Відомо, що значна частка дорожньої мережі України знаходиться в незадовільному стані та потребує ремонту. З метою сприяння поліпшенню якості дорожньої мережі та довгостроковому обслуговуванню за рахунок приватних інвестицій було запропоновано у 2020 р., який був оголошений роком національної програми «Велике будівництво», залучити приватний сектор до існуючої в Україні дорожньої мережі за допомогою контрактів ДПП [8].

Спираючись на успішний досвід сусідніх країн і за сприяння Світового банку, Міністерство інфраструктури України ініціювало залучення інвесторів та, разом з Укравтодором, визначило 6 пілотних ділянок доріг, які слід оновлювати та підтримувати на основі механізму ДПП.

Для програм ДПП у дорожній галузі пропонується використовувати механізм плати за експлуатаційну готовність, який передбачає фінансування приватним інвестором відновлення та довгострокового технічного обслуговування вибраних ділянок автодоріг. Залежно від проекту початкове відновлення автодоріг може передбачати як ремонт або реконструкцію з розширенням існуючих автодоріг, так і будівництво нових ділянок, наприклад об'їзд населених пунктів. Після виконання початкових робіт приватний інвестор отримуватиме плату, сума якої узгоджено в контракті. Зазначена сума має залежати від забезпечення приватним інвестором визначених стандартів ефективності та технічних вимог за експлуатаційну готовність [8].

Перешкодою для реалізації програм ДПП у дорожній галузі до недавнього часу був ряд регуляторних проблем, пов'язаних з тим, що у сфері дорожнього будівництва та дорожньої інфраструктури існує заборона функціонування платних доріг за умов відсутності альтернативних безкоштовних маршрутів

[3, с. 26]. З метою усунення нормативно-правових перешкод 20.01.2021 р. у першому читанні було схвалено законопроект «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо регулювання бюджетних відносин під час реалізації договорів, укладених в рамках державно-приватного партнерства, у тому числі концесійних договорів». Відповідно до законопроекту сплачувати за збудовану за рахунок приватних інвестицій інфраструктуру можна буде в розстрочку протягом 20–30 років після завершення будівництва чи реконструкції автошляху, і це залежатиме від його подальшого якісного утримання. При цьому дороги не будуть платними для громадян. Однак у березні 2021 р. законопроект було відхилено, оскільки не було надано фінансово-економічного обґрунтування.

Іншим важливим напрямом ДПП є соціальна сфера, до якої відносять лікарні та навчальні заклади.

Згідно з «Методичними рекомендаціями для державних і комунальних закладів охорони здоров'я, для працівників органів управління у сфері охорони здоров'я: для впровадження проектів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я» медична реформа, зокрема перехід від фінансування закладів охорони здоров'я за постатейним кошторисом до оплати за медичну послугу, створює передумови для поглиблення співпраці між державою та приватним сектором у сфері охорони здоров'я. Поглиблення процесів реформування має стати забезпечення закладів охорони здоров'я належним матеріально-технічним оснащенням, а з огляду на обмеженість бюджетних ресурсів оптимальним варіантом вбачається залучення приватних партнерів [9, с. 7].

На сьогоднішній день у медичній сфері на засадах ДПП укладено договори з 4 суб'єктами (переважно діагностичні або вузькопрофільні центри). ДПП у сфері охорони здоров'я вже розвивають Кіровоградська, Сумська, Одеська, Львівська, Київська, Закарпатська області та м. Київ [10].

Перешкодою для ефективного впровадження проектів ДПП у медичній сфері є зловживання під час державних закупівель через електронну систему Prozorro. Враховуючи цінову конкуренцію, тендери на технічне обслуговування медичного обладнання регулярно виграють не ті, хто його виробляє і має всі необхідні можливості та кваліфікацію для технічного супроводу, а компанії, які демпінгують ціну на послугу, не маючи відповідної спеціалізації з її реалізації. Через це 15% обладнання не встановлюється та не обслуговується взагалі, адже підрядники не виконують своїх зобов'язань [10].

Щодо ДПП у сфері освіти, то на сьогоднішній день Міністерство освіти та науки України затвердило майже 20 меморандумів із українськими підприємствами й іноземними партнерами зі співробітництва з метою забезпечення високої якості професійної підготовки кадрів, залучення додаткових ресурсів для розвитку професійної освіти та її орієнтації на сучасні технічні та технологічні умови. Метою співпраці є реформування системи професійної освіти, створення професійних та освітніх стандартів, забезпечення випускників ЗВО робочими місцями на підприємствах і впровадження приватними партнерами матеріального та морального стимулювання викладачів [11]. На жаль, в Україні проекти ДПП у сфері освіти практично не реалізуються [5].

Отже, в Україні для кожного із проаналізованих напрямів державно-приватного партнерства, важливість упровадження яких вже доведена на прикладі розвинутих країн світу, існує низка перешкод, пов'язаних з визначенням пріоритетних для розвитку територій об'єктів ДПП, що, як наслідок, тягне за собою інші проблеми, пов'язані з визначенням кількості ініційованих інфраструктурних проектів, своєчасності їх розгляду, обсягу інвестування. Звісно, що за таких умов взаємовигідного розвитку партнерських відносин між бізнесом і державою очікувати важко. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Практичний посібник «Реалізація проектів Державно-приватного партнерства в Україні», Київ, 2017. 94 с. URL: <https://mtu.gov.ua/files/Посібник%20Реалізація%20ДПП%20в%20Україні.pdf>
2. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
3. Малін О. Л. Аналіз розвитку державно-приватного партнерства в Україні та світі: якісні зміни та головні тренди 2020 року: аналітичний звіт. Одеса, 2020. 31 с.
4. EPEC Data Portal. European Investment Bank. URL: <http://data.eib.org/epec>
5. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua>
6. Круглов В. В. Розвиток державно-приватного партнерства в Україні: механізми державного регулювання : монографія. Харків : Марістр, 2019. 252 с.

7. Біла І. С., Іллічова У. І. Світовий досвід державно-приватного партнерства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 126–129. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/25.pdf>
8. Програма державно-приватного партнерства у дорожній галузі. URL: <http://roadppp.in.ua/>
9. Методичні рекомендації для державних та комунальних закладів охорони здоров'я, для працівників органів управління у сфері охорони здоров'я: для впровадження проектів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/1/7840-1234567890.pdf>
10. Рєпіна А. Державно-приватне партнерство в системі охорони здоров'я України: міф чи реальність // *Юридична газета онлайн*. № 13. 07 липня 2020 р. URL: <https://inlnk.ru/emMpm>
11. Державно-приватне партнерство / Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/derzhavno-privatne-partnerstvo>

REFERENCES

- Bila, I. S., and Illichova, U. I. "Svitoviy dosvid derzhavno-privatnoho partnerstva" [World Experience of State-Private Partnership]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, iss. 21 (2018): 126–129. <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/25.pdf>
- "Derzhavno-privatne partnerstvo" [Public-private Partnership]. Ministerstvo osvity ta nauky Ukrainy. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/derzhavno-privatne-partnerstvo>
- "EPEC Data Portal". European Investment Bank. <http://data.eib.org/epec>
- Kruhlov, V. V. *Rozvytok derzhavno-privatnoho partnerstva v Ukraini: mekhanizmy derzhavnoho rehulivannia* [Development of Public-private Partnership in Ukraine: Mechanisms of State Regulation]. Kharkiv: Mahistr, 2019. [Legal Act of Ukraine] (2010). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
- "Metodychni rekomendatsii dlia derzhavnykh ta komunalnykh zakladiv okhorony zdorovia, dlia pratsivnykiv orhaniv upravlinnia u sferi okhorony zdorovia: dlia vprovadzhennia proektiv derzhavno-privatnoho partnerstva u sferi okhorony zdorovia" [Methodical Recommendations for State and Municipal Health Care Institutions, for Employees of Public Health Authorities: For the Implementation of Public-private Partnership Projects in the Field of Health Care]. <https://moz.gov.ua/uploads/1/7840-1234567890.pdf>
- Malin, O. L. *Analiz rozvytku derzhavno-privatnoho partnerstva v Ukraini ta sviti: yakisni zminy ta holovni trendy 2020 roku: analitychnyi zvit* [Analysis of the Development of Public-private Partnership in Ukraine and the World: Qualitative Changes and Major Trends in 2020: An Analytical Report]. Odesa, 2020. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. <https://www.me.gov.ua>
- "Praktychnyi posibnyk «Realizatsiia proektiv Derzhavno-privatnoho partnerstva v Ukraini»" [Practical Guide "Implementation of Public-Private Partnership Projects in Ukraine"]. Kyiv, 2017. <https://mtu.gov.ua/files/Посібник%20Реалізація%20ДПП%20в%20Україні.pdf>
- "Prohrama derzhavno-privatnoho partnerstva u dorozhni haluzi" [Public-private Partnership Program in the Road Industry]. <http://roadppp.in.ua/>
- Riepina, A. "Derzhavno-privatne partnerstvo v systemi okhorony zdorovia Ukrainy: mif chy realnist" [Public-private Partnership in the Health Care System of Ukraine: Myth or Reality]. *Yurydychna hazeta online*. 2020. <https://inlnk.ru/emMpm>